

درس ۸ اسلام در ایران ، زمینه های ظهور تمدن ایرانی - اسلامی

۱- چرا دولت ایران در زمان ساسانیان دولت دست نشانده ای را در حیره بر سر کار آورد ؟

در دوران باستان ، قبایل بیابانگرد عرب ، که در مجاورت مرزهای جنوب و جنوب غربی فلات ایران می زیستند ، به طور مکرر به شهرها و آبادی های مرزی میهن ما هجوم می آوردند و پس از غارت آنها به درون بیابان های شبه جزیره عربستان عقب نشینی می کردند .
به این دلیل حکومت ساسانیان ، زنجیره ای از (پادگان - شهرها) بی در مرزهای جنوب غربی قلمرو خود ایجاد کرده و دولت دست نشانده ای را از طایفه عرب آل مُنذر (لخمیان) در حیره روی کار آورد تا در برابر حمله اعراب بدوی از مرزهای ایران دفاع کند . در جنوب به غیر از بحرین و عمان که جزء سرزمین اصلی ایران بودند و مرزبانان ایرانی بر آنها حکومت می کردند ، یمن نیز از زمان خسرو انوشیروان به تصرف ساسانیان درآمده بود .

۲ - دولت حیره از چه طایفه ای و برای چه هدفی به وجود آمد ؟

ایران در زمان ساسانیان دولت دست نشانده ای از طایفه عرب آل مُنذر (لخمیان) در حیره روی کار آورد تا در برابر حمله اعراب بدوی از مرزهای ایران دفاع کند و مرزبانان ایرانی بر آنها حکومت می کردند .

۳ - یمن در چه زمانی به تصرف ایران (دوره ساسانیان) درآمد ؟ در زمان خسرو انوشیروان

۴ - وضعیت سیاسی و اجتماعی ایران همزمان با ظهور اسلام چگونه بود ؟ همزمان با ظهور اسلام ، وضعیت سیاسی و اجتماعی ایران چندان مناسب نبود ؛ زیرا : حکومت ۴۰۰ ساله ساسانی از یک سو ، بر اثر (جنگهای طولانی و پر خرج با روم در غرب) و (نبردهای پی در پی با اقوام بیابانگرد در مرزهای شرقی) و از سوی دیگر (به سبب اختلاف و نزاع بزرگان و اشراف) دچار فرسودگی وضع شده بود ، به گونه ای که پس از خسرو پرویز در مدت کوتاهی بیش از ده تن به تخت شاهی نشستند .

۵ - علت آشفتگی اوضاع اجتماعی در دوره ساسانی چه بود ؟

اوضاع اجتماعی به دلیل جدایی و فاصله طبقاتی جامعه ایران از یکدیگر ، اختلافات مذهبی و سرکوب مخالفان دین رسمی ، تنگ نظری موبدان و دخالت آنها در امور مختلف کشور ، آشفته بود .

۶ - چه عواملی در دوره ساسانی به اقتصاد ایران ضربه سنگینی وارد ساخت ؟

شیوع بیماری طاعون ، و طغیان شدید رودهای دجله و فرات که بندها و سدها را شکست و خسارت فراوانی به زمین های حاصلخیز **آسورستان (بین النهرین / سواد / عراق)** زد ، ضربه سنگینی به اقتصاد ساسانیان وارد آورد .

۷ - عامل تحریک بیشتر اعراب برای حمله به کاروانها و آبادیهای مرزی ایران در دوره ساسانی چه بود ؟

عامل موثری که در آن اوضاع و احوال رخ داد ، **از میان برداشتن دولت آل مُنذر (لخمیان) توسط خسرو پرویز بود** . اندکی بعد از این ماجرا ، دسته از سپاهیان ساسانی از قبایل عرب مجاور مرزهای ایران شکست خوردند . بر اثر این واقعه ، ابهت و عظمت قدرت ساسانیان در چشم اعراب فرو ریخت و باعث تشویق و تحریک بیشتر آنان برای هجوم به کاروان ها و آبادی های مرزی ایران شد .

۸ - نظر مورخان در مورد دعوت خسرو پرویز به اسلام از جانب حضرت محمد (ص) چیست ؟

مطابق برخی روایات ، **خسرو پرویز** از جمله فرمانروایانی بود که از سوی **حضرت محمد (ص)** به اسلام دعوت شد ، اما دعوت پیامبر را نپذیرفت و به **باذان** حاکم ایرانی یمن دستور داد که به حجاز رفته و آن حضرت را دستگیر و روانه تیسفون کند . البته برخی از مورخان در درستی این روایت تردید دارند .

۹ - نخستین گروه ایرانیانی که مسلمان شدند شامل چه کسانی بودند ؟

چون پیامبر خبر گشته شدن **خسرو پرویز** را به **باذان** داد ، او به همراه دیگر ایرانیان یمن اسلام آورد . آنان پس از مسلمان فارسی نخستین گروه ایرانیانی بودند که مسلمان شدند و در خلال شورشهای پس از رحلت رسول خدا در شبه جزیره عربستان ، ایمان خود را نسبت به اسلام نشان داده و با تمام وجود در برابر (از دین برگشتگان) و (پیامبران دروغین) جنگیدند .

۱۰ - حملات اعراب مسلمان به مرزهای ایران چگونه و در چه زمانی آغاز شد ؟

در شرایطی که دربار ساسانی دچار اختلاف و آشفتگی بود ، اعراب مسلمان **در اواخر دوره خلافت ابوبکر** به منطقه **سواد** حمله کردند و تعدادی از آبادی ها و شهرهای آن منطقه را به جنگ یا صلح گشودند .

۱۱ - حملات جدی اعراب مسلمان به ایران در چه زمانی آغاز شد ؟

حملات جدی اعراب مسلمان به ایران در زمان **خلافت عمر بن خطاب** صورت گرفت .

۱۲ - آخرین پادشاه ساسانیان که بود ؟ یزد گرد سوم

۱۳ - آخرین پادشاه ساسانی که بود و در برابر حملات اعراب مسلمان چه کرد ؟

پس از سالها اختلاف و نزاع در دربار ساسانی ، یزدگرد سوم به تخت نشست ، امور کشور کمی سامان یافت و ایران با شکست اعراب مسلمان در **جنگ جسر (پل)** (۱۳ ق) بیشتر متصرفات آنان را پس گرفت . **عمر خلیفه دوم** ، جنگاوران تازه نفسی را که از انگیزه معنوی و مادی بالایی برای جنگیدن برخوردار بودند ، روانه ایران کرد .

۱۴ - اعراب مسلمان در کدام جنگ ایران را شکست داده و پایتخت را تصرف کردند ؟

اعراب مسلمان در **قادسیه** سپاه ایران را به سختی شکست داده (۱۴ ق) و **تیسفون** پایتخت پر آوازه ساسانی را پس از مدتی محاصره تسخیر کردند .

۱۵ - علل شکست ایران در جنگ قادسیه چه بود ؟

از عوامل شکست قادسیه ، می توان به (اختلافات داخلی ایرانیان) ، (نا امیدی رستم فرخزاد ، فرمانده سپاه ساسانی از پیروزی و همکاری برخی دهقانان و قبایل عرب ساکن سواد با مسلمانان) اشاره کرد ، و (خبر پیروزی خیره کننده اعراب مسلمان بر رومیان در شام ، موجب تقویت روحیه وانگیزه جنگاوران عرب در قادسیه شد) .

۱۶ - عامل تقویت روحیه وانگیزه جنگاوران عرب در جنگ قادسیه با ایران چه بود ؟

خبر پیروزی خیره کننده اعراب مسلمان بر رومیان در شام ، موجب تقویت روحیه وانگیزه جنگاوران عرب در قادسیه شد

۱۷ - پس از سقوط تیسفون ارتش ایران در کجا با مهاجمان عرب درگیر جنگ شدند ؟

پس از سقوط تیسفون ، بقایای ارتش ساسانی در **جلولا** گرد هم آمدند و با مهاجمان عرب جنگیدند ، اما شکست خورده و بسیاری از آنان کشته شدند (۱۶ ق) .

۱۸ - کدام جنگ اعراب مسلمان با ایران ، سرنوشت حکومت ساسانی را قطعی کرد ؟

پیروزی اعراب مسلمان در **جنگ نهاوند** سرنوشت حکومت ساسانی را قطعی ساخت (۲۱ ق) .

۱۹ - فاتحان عرب مسلمان ، جنگ نهاوند را چه نامیدند ؟ فاتحان این جنگ را فتح الفتوح نامیدند .

۲۰ - اعراب مسلمان پس از پیروزی در جنگ نهاوند چه کردند ؟

به دنبال آن پیروزی ، سپاهیان مسلمان از هر سویی به داخل ایران پیش تاختند و تا زمان **خلافت عثمان** بیشتر شهرها و ولایات را یکی پس از دیگری به جنگ ویا صلح گشودند .

۲۱ - ساکنان برخی شهرها و مناطق ایران پس از پیروزی اعراب چگونه به مقابله پرداختند ؟
ساکنان برخی شهرها و مناطق ایران مانند همدان ، ری ، فارس ، به خصوص شهر استخر که خاستگاه خاندان ساسانی بود بارها بر اعراب شوریدند ، اما چون میان این شورش ها هماهنگی وجود نداشت ، اعراب موفق به سرکوب آنان شدند .

۲۲ - اعراب پس پیروزی چگونه شهرهای ایران را اداره می کردند ؟
پس از فتح هر شهر و منطقه توسط اعراب مسلمان ، به فرمان خلیفه ، فردی از میان (فرماندهان سپاه) ، (سران قبایل) و یا (صحابه) به حکومت آنجا منصوب می شد . از آنجا که اعراب تجربه چندانی در کشورداری نداشتند ، اداره امور دیوانی مانند گذشته در اختیار ایرانیان باقی ماند و محاسبه و دریافت مالیات ها توسط دبیران و دهقانان ایرانی انجام می شد .

۲۳ - وضع خط و زبان و ضرب سکه پس از تصرف ایران توسط اعراب مسلمان چگونه بود ؟
دفتر های دیوانی مثل گذشته به خط و زبان پهلوی نوشته می شد و سکه های ضرب شده در دوره ساسانی همچنان در گردش بود . اعراب مسلمان تا زمانی که نافرمانی صورت نمی گرفت و قراردادهای صلح نقض نمی شد ، در اداره امور شهرها و روستاها دخالتی نمی کردند .

۲۴ - اداره امور ایران در زمان خلافت بنی امیه ، چگونه انجام می گرفت ؟
در زمان حکومت بنی امیه ، مناطق مختلف ایران تحت فرمان و نظارت والی عراق اداره می شد . خلفای اموی در مواقعی در عزل و نصب حاکمان مناطق مهمی مانند خراسان و آذربایجان به طور مستقیم دخالت می کردند . در آن دوره حکومت شهرها و مناطق مختلف دنیای اسلامی از جمله ایران در (انحصار کامل اشرافیت اموی) و (سران قبایل عرب متحد آنان) قرار داشت .

۲۵ - معروف ترین والیان اموی را در ایران نام ببرید .
زیاد بن ابیه ، و پسرش عبیدالله ، حجاج بن یوسف ثقفی ، یوسف بن عمر از معروفترین والیان اموی بودند که بر عراق و ایران فرمان راندند و به ایرانیان خواه مسلمان خواه غیر مسلمان ظلم زیادی کردند

۲۶ - چگونه مهاجرت قبایل عرب به ایران در قرن اول هجری قمری و پیامدهای آن را بنویسید ؟
مهاجرت قبایل عرب به ایران در قرن اول هجری از جمله رویدادهایی است که آثار و نتایج سیاسی ، اجتماعی ، فرهنگی قابل توجهی بر جا گذاشت . این مهاجرت ها از دوران فتوحات آغاز شد و هدف از آن تحکیم سلطه مسلمانان بر ایران بود که در دوره امویان شدت یافت . برای نمونه در زمان معاویه ۵۰۰۰۰ مرد جنگی عرب که به همراه اعضای خانواده خود به داخل ایران کوچ کردند که تعداد آنان به چند صد هزار نفر می رسید .

۲۷ - اعراب مهاجر به چه صورتی در ایران مستقر شدند ؟

بیشتر اعراب مهاجر با همان زندگی بدوی و خانه به دوشی در واحه های اطراف شهرها و روستاها مستقر شدند و تعدادی نیز در شهرها سکونت کردند و محله های خاص خود را به وجود آوردند .

۲۸ - برخورد ایرانیان با اعراب پس از مهاجرت آنان به ایران چگونه بود ؟

مجاورت اعراب ، ابتدا برای ایرانیان ناخوشایند بود و در برخی جاها مانند قم با آنان درگیر شدند و در مواردی هم ، ساکنان محلی آن منطقه را ترک کردند . ولی به تدریج شرایط مناسبی برای همزیستی مسالمت آمیز و همکاری میان ایرانیان و مهاجران ، نخست در زمینه تجارت و کشاورزی و سپس در زمینه های فرهنگی و اجتماعی به وجود آمد و کم کم مهاجران عرب جذب فرهنگ ایرانی شدند .

۲۹ - پس از فتح ایران توسط اعراب مسلمان چه زمانی شرایط به نفع ایرانیان تغییر یافت ؟

با روی کار آمدن خاندان عباسی و انتقال مرکز خلافت از دمشق به بغداد ، شرایط و اوضاع سیاسی و اجتماعی به نفع ایرانیان تغییر محسوس یافت .

۳۰ - ایرانیان در زمان خلافت بنی عباس چه موقعیتی یافتند ؟

برخی از سیاستمداران و دیوان سالاران ایرانی در حکومت عباسیان به مناصب سیاسی و نظامی مهمی چون وزارت ، فرماندهی سپاه ، حکومت شهرها و مناطق دست یافتند و از نفوذ و قدرت خود برای ترقی جایگاه ایران و ایرانیان در دستگاه خلافت استفاده کردند . با این حال تداوم سلطه اعراب بر ایران و برخی اقدامات عباسیان ، زمینه ناخشنودی و مخالفت ایرانیان را نسبت به خلافت عباسی فراهم ساخت .

۳۱ - جنبش های ایرانیان در دو قرن نخست هجری به چند دسته تقسیم می شوند ؟

الف) جنبش های دوران خلافت امویان ب) جنبش های دوران خلافت عباسیان

۳۲ - علت جنبش های ایرانیان در دوران خلافت امویان چه بود ؟

خلافت اموی در حقیقت یک دولت عرب گرا بود و نسبت به غیر عرب ها ، خشونت و نفرت خاصی نشان می داد و به تحقیر آنان می پرداخت .

۳۳ - ایرانیان در برابر خلافت امویان در چه ابعادی واکنش نشان داده و با آنان به مبارزه پرداختند ؟

ایرانیان ، به خصوص مسلمانان ایرانی که (موالی) خوانده می شدند ، در برابر رفتار تحقیر آمیز و قوم گرایانه بنی امیه در دو بُعد (سیاسی - نظامی) و (اجتماعی - فرهنگی) عکس العمل نشان داده و به مبارزه پرداختند .

۳۴- عامل جنبش های (سیاسی - نظامی) ایرانیان در زمان خلافت امویان چه بود ؟
ایرانیان که از بیدادگری امویان نسبت به خود و اهل بیت رسول خدا به ستوه آمده بودند ، از هر فرصتی برای مبارزه با خلافت بنی امیه و پیوستن به قیام های ضد اموی استفاده کردند .

۳۵- ایرانیان در بُعد (اجتماعی - فرهنگی) چگونه به مبارزه با خلافت امویان پرداختند ؟
در بُعد (اجتماعی - فرهنگی) ، گروهی از اندیشمندان ، شاعران و نویسندگان ایرانی با سیاست تعصب و تفاخر طلبی قومی و قبیله ای امویان به مخالفت برخاسته و با استناد به آیات قرآن و روایات پیامبر ، نسبت به برابری تمامی اقوام تاکید کردند .
البته عده ای از آنان در این کار به افراط کشیده شدند و از طریق مقایسه (زندگی ایرانیان باستان) با (زندگی اعراب عصر جاهلیت) به تحقیر قوم عرب پرداختند و آنان به شعوبیان معروف شدند . جنبش شعوبی در دوره اول عباسیان همچنان در عراق فعال بود .

۳۶- شعوبیان چه کسانی بودند ؟
عده ای از ایرانیان که در بُعد (اجتماعی - فرهنگی) با خلافت اموی به مبارزه پرداختند ، در این کار به افراط کشیده شدند و از طریق مقایسه (زندگی ایرانیان باستان) با (زندگی اعراب عصر جاهلیت) به تحقیر قوم عرب پرداختند ، به شعوبیان معروف شدند . جنبش شعوبی در دوره اول عباسیان همچنان در عراق فعال بود .

۳۷- چه عواملی باعث قیام های ایرانیان علیه خلافت عباسیان شد ؟
گرچه (خاندان بنی عباس) به کوشش ایرانیان به حکومت رسیدند ، اما (تداوم سلطه اعراب) و برخی اقدامات خلفای عباسی از قبیل (قتل ابوسلمه خلال و ابومسلم) ، (نابودی خاندان های برمکیان و سهل) و (سختگیری و ستم به شیعیان و اهل بیت پیامبر) ، نارضایتی و خشم مردم ایران را برانگیخت و زمینه قیام های مختلف را در گوشه و کنار کشور فراهم ساخت .

۳۸- مهمترین قیام ایرانیان در زمان خلافت عباسی چگونه روی داد ؟
مهمترین قیام هایی که در زمان عباسیان روی داد ، يك رشته جنبش هایی بود که به (خونخواهی ابومسلم و یا تکریم خاطر او) صورت گرفت و برای سال های متمادی عباسیان را به زحمت انداخت .

۳۹- رهبران قیام هایی که در دوره عباسیان به خونخواهی ابومسلم پدید آمدند چه عقایدی داشتند ؟
رهبران این جنبش ها دارای ترکیبی از عقاید دینی و فلسفی اسلامی و غیر اسلامی مانند :
(زرتشتی ، مانوی ، مزدکی) بودند .

۴۰- نتیجه جنبش های ایرانیان در دوره خلافت عباسیان چه بود ؟
گرچه این جنبش ها سرکوب شدند ، اما سلطه خلفای عباسی را بر مناطق شرقی ایران ، خاصه خراسان
سست کردند و زمینه مناسبی برای (شکل گیری سلسله های ایرانی) در آن مناطق فراهم ساختند .

۴۱- روند گرایش ایرانیان به اسلام پس از سلطه اعراب بر ایران چگونه بود ؟
شواهد و مستندات تاریخی دلالت بر این دارد که روند گرایش ایرانیان به اسلام تدریجی بوده است .
گرچه بیشتر شهرها و مناطق ایران در کمتر از بیست سال به تسخیر اعراب مسلمان درآمد ، اما روند
پذیرش اسلام چندین قرن به طول انجامید .

۴۲- در خلال فتح ایران توسط اعراب مسلمان ، کدام گروه ها مسلمان شدند ؟
از اشاره های کوتاه منابع تاریخی می توان فهمید که در خلال فتح ایران ، عده کمی از ایرانیان به اسلام
گرویدند . تعدادی از دهقانان و دیگر بزرگان محلی و دسته هایی از جنگاوران از جمله گروه هایی بودند
که در جریان فتح ایران مسلمان شدند . برای نمونه در جنگ قادسیه دسته ای از سپاه ساسانی به دین اسلام
درآمدند و به اعراب پیوستند . ساکنان شهر پادگان قزوین همگی یکجا مسلمان شدند .

۴۳- چرا در دوره خلافت بنی امیه (امویان) روند پذیرش اسلام در ایران کند بود ؟
در دوره خلافت بنی امیه روند پذیرش اسلام در ایران کند بود . رفتار غیر اسلامی برخی از حاکمان
اموی ، محدودیت ها و موانعی بر سر راه گرایش به اسلام ایجاد کرد :
(قراردادان مسلمانان غیر عرب در ردیف موالی) و (محروم کردن آنان از پاره ای حقوق اجتماعی)
و (گرفتن جزیه از نومسلمانان) از جمله این رفتارهای ناصواب بود .

۴۴- اعراب مسلمان طی کدام جنگ ها موفق به فتح ایران شدند ؟
حمله به منطقه سواد در اواخر خلافت ابوبکر .
جنگ قادسیه ، جنگ جلولاء ، جنگ نهاوند (فتح الفتوح) در زمان خلافت عمر .

۴۵- قیام های ایرانی را در دوره اول خلافت عباسیان نام ببرید .
سنباد ، اسحاق ترک ، استادسیس ، مقنّع ، بابک .

۴۶ - عوامل موثر در اسلام آوردن مردم ایران را بنویسید .

الف) اسلام دینی جهانی است و تمام مردم جهان مخاطب آن به شمار می روند . پیام برادری و برابری اسلام و سادگی مناسک و آداب اسلامی از جمله جذابیت های این دین برای ایرانیان بود .

ب) از آنجایی که ساکنان ایران خواه زرتشتی و خواه مسیحی و یهودی ، یکتاپرست و معتقد به بهشت و جهنم و ظهور منجی بودند ، بنابراین درک و پذیرش جهان بینی توحیدی و پیام مکتب اسلام برای آنان چندان دشوار و ناخوشایند نبود .

پ) مهاجرت گسترده اعراب مسلمان ، زمینه ساز آشنایی تدریجی ایرانیان با اسلام و گرویدن به آن شد .

۴۷ - کدام گروه ها در اسلام آوردن مردم ایران نقش مهمی ایفا کردند ؟

سادات علوی و شیعیانی که برای نجات از ظلم **امویان و عباسیان** به میهن ما پناه آوردند ، نقش مهمی در این زمینه داشتند . ساکنان **شهر قم** و تعداد زیادی از مردم **مازندران و گیلان** در نتیجه **مهاجرت** گروهی از **شیعیان و علویان** به دیار آنان ، با اسلام آشنا و مسلمان شدند . **حضور امام رضا (ع)** و **امام زادگان** در ایران بر توجه و گرایش اجداد ما به اسلام تاثیر داشت .

پایان درس ۸